

Azad maral

(Geoloqun xatirələrindən)

Ağaməhmud Səmədov
Geoloq

Bu yaxınlarda köhnə yazıları vərəqləyərkən saralmış, qat kəsmiş bir vərəq düşdü əlimə. Baxıram aktdır. 40 il əvvəl-1978-ci ilin 22 iyun tarixində Balakən rayonundakı Filizçay adlı geoloji qəsəbəyə, insanlara pənah gətirmiş yaralı bir maral balasının Zaqatala Dövlət Qoruğunun əməkdaşlarına təhvil verilməsi barədə idi bu akt...

Bir anlığa xəyalən həmin vaxtlara qayıtdım. Hafizəmə hopmuş maraqlı - əvvəli bir qədər dramatik, lakin xoş sonluqlu xatirələrdən biri düşdü yadıma...

Burada haşiyə çıxaraq qeyd edirəm ki, hələ ötən əsrin ortalarında Böyük Qafqazın Cənub yamaqlarının Azərbaycan hissəsində böyük miqyaslı Filizçay polimetal filizləri, az sonra isə oxşar tipli Kasdağ və Katex yataqlarının kəşf olunması ilə əlaqədar, 60-80-ci illərdə respublikamızın Rusiya Federasiyası və Gürcüstanla sərhəddində yerləşən Balakən rayonundan tutmuş ta Şəki rayonuna qədər ərazilərdə geniş geoloji-kəşfiyyat və axtarış işləri aparılırdı.

Həmin bəlli olduğu kimi hər bir ölkənin qüdrəti, iqtisadi gücü onun inkişaf etmiş sənayesi ilə ölçülür. Sənayenin inkişafını isə güclü dağ-mədən sahəsiz, dağ-mədən sahəsini isə etibarlı mineral-xammal bazası, yeni zəngin faydalı qazıntı yataqları olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Təbii ki, geoloji-kəşfiyyat işləri böyük miqdarda dağ qazmalarının - xəndəklərin, dəlmələrin, bəzən hətta yer altında uzanması min metrlerle ölçülən mağaraların, buruq meydançalarının, həmçinin, buruq quyularının qazılması, yolların və digər kommunikasiya şəbəkələrinin keçilməsi, qəsəbələrin və başqa yaşayış məntəqələrinin salınması ilə müşayiət olunurdu. Həm də bu işlər yerüstü və yeraltı partlayış işləri

nin köməyi ilə həyata keçirilirdi. Geoloji-kəşfiyyat işlərinin regionun əsrarəngiz, bir çox hallarda isə toxunulmamış, ilkin təbiətinə geniş texnogen təsiri olurdu. Vaxtilə, insan ayağı dəyməyən sıx meşələrdəki qiymətli heyvanat aləmindən - maral, cüyür, dağ keçisi, köpkər, ayı, canavar və s. quşlar, digər fauna növləri kəşfiyyat işləri aparılan sahələrdəki buruq qurğuları, buldozer, maşın, müxtəlif texnika növlərinin uğultusundan, qazmalarda aramsız aparılan partlayışların gurultusundan lərzəyə gəlirdi. Artıq 70-ci illərin sonlarında qeyd etdiyimiz ərazilərdə yayılan vəhşi heyvanlardan bir çoxu öz təbii yaşayış arealını dəyişərək qonşu Dağıstana və Gürcüstan ərazisinə keçməli olmuşdular.

Bundan başqa, tez-tez ova gədənələr də tapılırdı. Sayı xeyli azalmış heyvanlardan "amansız ovçu" gülləsinə tuş gələnələr də olurdu. Kimsə nəslini kəsilməkdə olan və Pliosen geoloji dövrünün (20 mln ildən artıq bundan əvvəl) nadir yadigarı olan qaraçöhrə ağacına balta qaldırırdı. Təbii ki, o zaman Zaqatala Dövlət Qoruğunun əməkdaşları və meşəçilər bu neqativ halla mübarizə aparırdılar. Amma bu çox ağır bir missiya idi. Çünki, adı çəkilən yataq və təzahürlərdə geoloji-kəşfiyyat işlərini başa çatdırmaq zərurəti vardı. "Bəs nə etmək olar ki, bu təsir minimuma endirilsin?" - sualı bir çoxları kimi məni də düşündürürdü. O vaxtlar gənc olsam da, Balakəndə çıxan "Şən həyat" adlı rayon qəzetinin redaktoru ilə danışmışdım və orada təbii mühafizə məsələləri ilə bağlı yazılar çap etdirməyə başladım. Bir qədər sonra "Azərbaycan təbiəti", "Elm və həyat" jurnallarında bu mövzuda yazılarım çap olunmağa başladı. Təbiətimizin saflığının qorunması və onun gələcək nəsillərə çatdırılması ilə əlaqədar, mənim xoş niyyətim, fikirlərimi, məramımı, arzu və istəklərimi anlayanlar az deyildi, amma ovla məşğul olanlar və ağac kəsməyə meyilli olanlar arasında mənə düşmənin

ilə baxanlar da vardı. Hətta, məhrub münasibətdə olduğum insanlardan da öz narazılığını ifadə edənlər də tapılırdı.

Vəhşi heyvanların mühafizəsi ilə bağlı hisslər məndə universiteti bitirdikdən sonra təyinatla Mərkəzi Qazaxıstanda işləyən zaman yaranmışdı. Karaqanda vilayətinin cənubunda yerləşən Betbaktala səhrasında geoloji planalma işlərinin aparılmasında iştirak edən zaman orada geniş yayılmış və antilop ailəsinə aid edilən sayqakların necə amansızcasına ovlandığını şahidi olmuşdum. Biləndə ki, planetimizin hər yerində bu nəcib heyvanların nəslini kəsilib, yalnız yeganə yayılma arealı Qazaxıstanın cənubundadır, narahatlığım qat-qat artdı. O zaman bəzi tanışlar Karakalı dağında arxar (vəhşi qayun), Sarısu və Çu çaylarının vadisində çöl donuzu ovladıklarını fəxrle, fərəhle danışdılar. Yaxşı ki, sonralar Qazaxıstanın adı çəkilən dırnaqlı heyvanlarının mühafizəsi gücləndirildi və indi onlar ciddi mühafizə olunur.

Qazaxıstanda 4 il işlədikdən sonra Azərbaycana qayıdarkən məni Baş Qafqaz Geoloji Kəşfiyyat Ekspedisiyasının Filizçay geoloji kəşfiyyat partiyasına geoloq işləməyə göndərdilər.

Başlanğıcda qeyd etdiyim 40 il əvvəlki hadisə Filizçayda aydın, sakit, sərin bir iyun günündə baş vermişdi. Adətim üzrə tez-dən yuxudan oyanıb yaşadığım evin həyətinə çıxmışdım. Hava mülayim idi, yağış da yağmırdı. Cəmi 20-30 metrlik məsafədə aşağıdan axan Qarabçayın şırıltılı səsi, ətrafdakı ağaclarda isə sanki bu həzinliyi daha da təvətləndirən quşların ecazkar səslə oxuması sanki adamı məst edirdi (buna obrazla "Sakitliyin səsləri" də deyirlər). Geoloji-kəşfiyyat partiyasının bazasındakı kluba tərəf baxan zaman mühəndis Firuz Əskərovun mənə sakitcə əllə işarə edərək yaxınlaşmağımı bildirdiyini gördüm. Bu zaman Piritçay dərəsində iri olmayan dırnaqlı bir heyvanın bəzə baxdığını, sonra isə axsaya-ax-

saya yavaşca uzaqlaşmaq istədiyini gördük. Bu birillik maral balası idi. Bəlkə də hansısa vəhşi heyvan bu ərəfədə onu qovub qayadan uçmuşdu. Firuzla məsləhətləşdik ki, heyvanı bu vəziyyətdə meşəyə buraxa bilmərik, o ya acından ölər, ya da ayıya, canavara yem olar. Səhər saat 7 radələrində... Səhər bir neçə gənc işçi gəldi. Adamların sayının artması ayağı yaralı, kiçik buynuzunun biri sınımış maralın deyəsən xoşuna gəlmədi və o çətinliklə də olsa uzaqlaşmağa, sərt relyefli dikə qalxmağa can atdı. Biz onu çox çətinliklə saxlayırdıq. Yanımızda olan gənc buruq fəhlələrdən xahiş etdim ki, təcili ip tapıb gətirsinlər. Çünki, maral Qoruq əməkdaşlarına təhvil veriləndə təhlükəsiz bir yerdə saxlanılmalı idi. Bizim "məşğulluğumuz"un sorağı tezliklə qəsəbəyə yayıldı və birazdan maralın ətrafında xeyli insan yığıldı. Toplananların böyük əksəriyyəti bizə pənah gətirmiş bu heyvanı kəsməyi təklif edirdi. Bir nəfər - Şimali Osetiyadan gəlmiş, həm də mənimlə dostluq münasibətində olan buruq ustası köməkçisi isə evdən gətirdiyi iri bıçaqla marala tərəf gedəndə mən onu saxlayaraq bildirdim ki, bu heyvan imdad gözləyərək bizə pənah gətirib. Biz onu Zaqatalaya - Qoruğa göndərməliyik. Qoruğun baytar həkimi onu sağaldacaq. O yenidən təbiət qonşuna buraxılacaq. Biz səninlə dostluq, amma bil ki, sən bu heyvana bir xətt yetirsən, cərimə ilə canını qurtara bilməyəcəksən - həbsxanada yatmalı olacaqsan. Sonra maralı partiya rəisi N. Musayevin ailəsi olan həyətə gətirdik.

O zamanlar Filizçay qəsəbəsi 25 km məsafədə yerləşən Ekspedisiyanın bazası ilə gündə 4 dəfə radiostansiya vasitəsilə əlaqə saxlayırdı. Səhər növbəti 1000 seansında ekspedisiya rəisinin adına belə məzmununda radioqram göndərdik:

"Yaralı maral balası tapmışıq. Xahiş edirik Zaqatalaya, Qoruğa xəbər verin ki, baytar həkimi ilə

nümayəndənizi göndərsin gəlib onu bizdən qəbul etsinlər".

Elə həmin gün günorta radələrində Qoruğun iki əməkdaşı (sahə rəisi Əli Süleymanov və yeger Hədə Mehdiyev) Filizçaya gəldi. Maralı aktla Qoruq işçilərinə təhvil verəndə dedim ki, gəlin onu Azad adlandıraq, çünki o bütün canlılar kimi azadlıqda yaşamaq üçün doğulub. Razılaşdıq. Bir müddət sonra qəzetdə "Azad maral" adlı yazım çap olundu.

Kimlərsə düşüncə bilənlər ki, Filizçay qəsəbəsinə gəlmiş 1 illik maral balasını Qoruğa təhvil verməyə nə vadar etdi bu insanı? Axı belə olmamalı idi! Bu hadisədən sonra necə-necə adam mənə iradəni bildirmişdi. "O maral bizim qismətimiz idi, niyə sən onu Qoruğa göndərdin, yaxud "yeməyinin malını yeyirlər", "sən yemədin, onlar yedi" və s. Əslində həmin maral Zaqatala Dövlət Qoruğunun həyətinə bəsləndi, reabilitasiya keçdi. Sonra Göygöl Dövlət Qoruğuna verildi. Amma, sonralar maralla əlaqədar o qədər söz-söhbətlər oldu ki, gəl görəsən. Guya onu heç Zaqatalaya aparıb çıxarmayıblar, nə bilim Qoruqda yeyiblər və s. Fəqət, əsil həqiqət yuxarıda qeyd etdiyim kimidir. Müdrik bir insan demişkən "Həqiqəti söyləyən zaman utanmayın". Bunu onlarla adam görüb və bilib. Aqıl adamlardan birinin sözüdür: "Düşmənin qorxma o səni öldürə bilər, dostundan qorxma o sənə xəyanət edə bilər, qorx bığanələrdən-yer üzündə ölüm və xəyanət onların sakitcə etdikləri razılıqla baş verir." Gənc ikən prinsiplilik edərək zədələnmiş, Azərbaycan florasının nadir nümunəsi olan bir heyvanın xilas olunması naminə tutduğum mövqeyə yadıma düşəndə sonsuz məmnunluq hissi duyuram. Böyük Qafqazın Cənub yamaqlarında işlədiyim zaman doğma yurdumuzun vəhşi təbiətinin; istər fauna, istərsə də flora aləminin qorunması naminə etdiyim söylər bu gün mənim xoş xatirələrim, mənəvi sərvətimdir.

Amerika alimi Edvard Lorens

1963-cü ildə elm aləmini unikal "Kəpənək effekti" fenomeni ilə heyran qoydu. O isbat edirdi ki, hətta ən kiçik xətlər belə son nəticədə heç kəsə belə güman etmədiyi qlobal səhvlərə gətirib çıxarırdı. Daha doğrusu son nəticə ilkin vasitələr və şərtlərdən asılıdır. Lorens belə bir fikir söylədi: "Sinqapurda hər hansı bir kəpənəyin qanad çalması Filadelfiyada çox güclü bir tornadoya səbəb ola bilər".

Lorensdən xeyli əvvəl 1952-ci ildə məşhur Amerika yazıçısı - fantast Rey Bredberi "Və ...ildırım çaxdı" adlı məşhur əsərini yazmışdı. Əsərdə onlarla milyon il əvvələ qayıtmış bir insanın dinozavr ovlayan zaman ehtiyatsızlıq üzündən kəpənəyi tapdalararaq əzməsinin zamanəmizdə necə böyük təlatümlərə səbəb olduğu göstərirdi.

Təbiətdə hər şey bir - biri ilə əlaqədərdir... Və bu bir daha onu göstərir ki, hər hansı bir bioloji fərdin məhv edilməsi əvəzsiz qalmır. Heyvanları sevməyən şəxs insanları da sevə bilməz.

Bir necə il əvvəl köhnə tanışım mənə "dostcasına" belə dedi:

- "Onu vurma, bu ağacı kəsmə. Bu fanatizm sənə nə verdi. Gördün də başqaları nəyə nail oldular, sən də onlardan biri ola bilərdin".

- Yox, qardaş, dedim- səhv edirsən, bəlkə də mən sən dediklərin qat-qat dövlətliyəm. Şükür yaşamağa evim var, ac deyiləm. Həyatın əbədi olmadığını anladığım üçün Tanrı tərəfindən verilmiş ömrü daha mənalı yaşamağa can atıram. Bəşər mədəniyyətinin inciləri ilə imkanım daxilində tanış olur, kitab oxuyur, muzeylərə, teatrlara, müxtəlif mədəni tədbirlərə gedir, ölkəmizin tarixində iz buraxmış yerləri ziyarət etməyə can atıram. Arabir cızma-qara edirəm. Fəxr edirəm ki, çox istedadlı və böyük potensialı olan bir xalqın nümayəndəsiyəm.

Həyatın mənasını hər gün yeyib içməkdə və öteri könül xoşluğunda görən insanlara yazığım gəlir.

İnsan üçün ən böyük xoşbəxtliyi vicdanla işləməkdə, təmənasız xidmətdə, kiməsə sevinc bəxş etməkdə, xeyirxahlıqda, səxavətli olmaqda və gələcəyə inam bəsləməkdə görürəm. Belə baxanda...həyatda o qədər maraqlı və mənalı şeylər vardır ki...

- Dostum, indi sən de, kimdir dövlətli?